

Jean-Jacques Rousseau’da Ahlak Eğitiminin İmkânı Sorunu

The Problem of the Possibility of Moral Education in Jean-Jacques Rousseau

Ozan Aslan DOĞAN*, Vefa TAŞDELEN**

Öz

Rousseau, felsefe ve pedagoji tarihinin önemli bir figürüdür. Ona göre insan, doğal durumunda güçlü ve huzurlu bir varlık iken toplumsallaşarak gücünü yitirmiş, huzurunu kendi elleriyle bir başkasının ellerine devretmiştir. İnsanın içine düşmüş olduğu bu mahrumiyetten kurtulmasının yolu ise toplumsal yaşamını düzenlemesi ve doğal durumunun unsurlarını hatırlamasından geçmektedir. Bu noktada ahlak, kritik bir öneme sahiptir. Felsefesinin her unsurunu insan doğası tasavvurundan temellendiren Rousseau için ahlak eğitimi ise hem bireyin doğasının unsurlarına ulaşması hem de toplumsal yaşamda sağlıklı ve huzurlu bir yaşam sürmesi için oldukça önemlidir. Ancak ahlak, bireye dışarıdan kazandırılabilir bir unsur mudur? Bu soru Rousseau felsefesi için oldukça önemlidir zira bizi, ahlakın kaynağı meselesine götürmektedir. Bir diğer ifadeyle bu çalışmanın amacı, Rousseau felsefesinde önemli bir yer tutan ahlakın, öğretilebilir bir olgu olup, olmadığı sorusuna yanıt aramaktır. Bu çalışmada bu soru işlenmiş ve neticeye ulaşabilmek adına nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi deseni kullanılmıştır. Bu kapsamda araştırma konusuyla ilgili birincil ve ikincil kaynaklar kullanılmış ve analiz edilmiştir. Ulaşılan bulgulara göre Rousseau felsefesinde ahlakın öğretilebilirliği hususunda birey-yurttaş ayrımının var olduğu görülmektedir. Bireyin ahlak eğitiminde ahlak, kişinin doğasından temellendiği ve içerisinde salt insan doğasının unsurlarını barındırdığı için öğretilebilir değil kişiye hatırlatılabilir, özümsetilebilir durumdadır. Bir diğer deyişle bireyin ahlak eğitimi, bireyi doğasına aşına hale getirmeyi amaçlar. Ancak yurttaşın ahlak eğitiminin amacı kişiyi toplumsal yaşama hazır hale getirmektir ve temelini kamusal olandan aldığı için bu tür ahlaki bilgiler yurttaş dışarıdan bir devlet gücü ile öğretilir ve aktarılır. Buradaki temel husus hem bireyin hem de yurttaşın ahlak eğitiminde insan doğasına yaklaşma gereğidir. Nitekim Rousseau’ya göre her ne kadar oraya dönemiyorsak dahi uygarlık çağında da insanın rehberi doğası olmalıdır. Bir başka ifadeyle Rousseau’nun yurttaşı, aldığı ahlak eğitimi vesilesiyle hem kamusal hem de doğal bir anlam kazanır. Bu anlamın varlığını ise doğasında bulur.

Anahtar Kelimeler: Jean-Jacques Rousseau, insan doğası, ahlak, ahlak eğitimi, ahlakın öğretilebilirliği.

* Bağımsız araştırmacı, e-posta: ozandogann17@gmail.com, ORCID:0000-0002-3493-7323

** Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, e-posta: vefatasdelen1@gmail.com, ORCID:0000-0003-3937-3413

Atıf için / Cite as: Doğan, O.A. & Taşdelen, V. (2025). “Jean-Jacques Rousseau’da Ahlak Eğitiminin İmkânı Sorunu”. *Van İnsani ve Sosyal Bilimler Dergisi- ViSBiD*. Sayı:9, ss: 129-141. DOI: 10.62068/visbid.1677541.

Abstract

Jean-Jacques Rousseau is a significant figure in the history of philosophy and pedagogy. According to him, human beings, in their natural state, are strong and peaceful; however, through socialization, they have lost their strength and handed over their peace to others. The way to escape from this deprivation lies in reorganizing social life and recalling the elements of one's natural state. At this point, morality holds critical importance. For Rousseau—who grounds every aspect of his philosophy in his conception of human nature—moral education is essential both for accessing the elements of an individual's nature and for leading a healthy and peaceful life in society. Yet, is morality something that can be externally taught to an individual? This question is of great significance in Rousseau's philosophy, as it leads us to the issue of the source of morality. In other words, the aim of this study is to seek an answer to the question of whether morality, which occupies an important place in Rousseau's philosophy, is a teachable phenomenon. In this study, this question is explored, and to reach a conclusion, the document analysis method, one of the qualitative research methods, has been employed. Within this scope, primary and secondary sources related to the research topic have been used and analyzed. According to the findings, a distinction between the individual and the citizen is evident in Rousseau's philosophy concerning the teachability of morality. In moral education for the individual, morality is rooted in human nature and contains elements solely of that nature; therefore, it is not teachable in the traditional sense but can rather be reminded or internalized. In other words, the moral education of the individual aims to familiarize them with their nature. However, the purpose of the citizen's moral education is to prepare the individual for social life, and since it is grounded in the public sphere, this type of moral knowledge is taught and transmitted to the citizen by an external state authority. The essential point here is the necessity of reconnecting with human nature in both the individual's and the citizen's moral education. Indeed, according to Rousseau, although a return to the original state is not possible, in the age of civilization, human nature must still serve as our guide. In other words, Rousseau's citizen gains both a public and natural significance through the moral education they receive. The existence of this meaning is found in their nature.

Keywords: *Jean-Jacques Rousseau, human nature, morality, moral education, possibility of teaching morality.*

Giriş

Jean-Jacques Rousseau (1712-1778), eserlerini çeşitli alanlarda vermiş ve başta felsefe olmak üzere politika ve pedagoji alanlarında çağının çok ötesinde düşünceler ortaya koymuş bir filozoftur. Felsefesini insanın doğasından temellendiren Rousseau, Toplum Sözleşmesi'nde ortaya koyduğu politik ve sosyolojik görüşleri de, Emile eserinde savunduğu pedagojik doğruları da insan doğası tasavvuru üzerinden kurgulamıştır. Uygar insanın henüz uygarlaşmadan önce doğal güdülerini hareket eden bir canlı olduğunu savunan Rousseau'ya göre insan uygarlaşarak dezavantajlı duruma düşmüştür. Doğası gereği kendine yetebilen insan, toplumsallaşması sonucunda kendi eliyle düştüğü bir acizliğe boyun eğmiş ve özüne yabancılaşmıştır. Rousseau, tüm düşünce hayatı boyunca işte bu acizlik karşısında uygar insanın çıkış yolunu aramıştır (Dent, 2002).

Döneminin Aydınlanma düşünürleri arasında sayılan ancak bazı düşünceleri bakımından aynı zamanda bir Aydınlanma karşıtı olarak da nitelendirilen Rousseau, söz konusu karşıtlığı kendi felsefesinde de barındırmaktadır. Aydınlanma düşüncesine göre, insan hayatının aydınlanabilmesi için imana ve vahye değil fakat bunun yanında rasyonalitenin ve felsefenin yöntemlerine başvurmak gereklidir (Cevizci, 2014:14). Bir başka ifadeyle Aydınlanma düşüncesi, insan hayatının sosyal-politik meselelerinin dini unsurlar ile değil akla dayanarak çözülmesi gerektiğini savunur. Rousseau da aklın ve aklın yetkinleşme yetisinin insanın en önemli donanımlarından biri olduğunu savunur (Rousseau 2020c:103) ancak Aydınlanmanın bu aşırı rasyonalist tutumunu eleştirerek salt akla dayalı insani gelişimin, insanı insan yapan özden uzaklaştırarak manevi bir çöküşe sürüklediğini belirterek felsefesini, insanın özüne dair unsurları üzerinden şekillendirir. Bu açıdan "...Rousseau'nun insanın iyilikseverlikte, güler yüzlülük ve yardımseverlik eğilimlerini doğal haline, saldırgan, yıkıcı ve çıkarıcı eğilimlerini de uygarlığın zararlı etkilerine izafe eden tepkisi, onu bir yandan da sert bir Aydınlanma eleştirmeni yapar." (Cevizci, 2018b:69)

Rousseau'nun toplumsal yaşama tabi olmak durumunda kalan doğal insanı, içerisine girmiş olduğu çıkmazdan kurtarmak için başvurduğu en temel nokta ise şüphesiz ahlakıdır. Toplumsal yaşamın bir düzenleyicisi olan ahlak aynı zamanda uygar bireyin toplumsal yaşamını sağlıklı hale getiren bir unsurdur. Bununla birlikte bireye, toplum yaşamının bir parçası olma imkânı da sağlar. Nitekim ahlak, bir insan topluluğunun çeşitli kurallar, normlar, değerler ve yaşantılar yoluyla belirlenmiş yaşama biçimidir (Özlem, 2014:19). Varlığını toplumsal olandan alan ve kamusal bir alanda gerçekleşen ahlaki eylemler, bireyin bu eylemleri öğrenmesini de gerektirir. Birey, henüz kendisinden bağımsız şekilde çok önce de var olan ve çeşitli normları bulunan bir toplumun içerisine doğar. Ahlak adı verilen bu normların ise bireye, devlet erki ve onun temsilcileri tarafından aktarılması ve öğretilmesi gereklidir. Buna ahlak eğitimi adı verilir ve aynı zamanda bireyin var oluşunu, devlet erki tarafından toplumsal mahiyette önemli ölçüde belirler.

Rousseau'ya göre ahlak ve ahlak eğitimi yukarıdaki tanımlamalardan daha farklıdır (Rousseau, 2008b, 2008a, 2020b). Ona göre ahlak, bireyi toplumsal hayatın prangalarından kurtararak ona bir anlam yükler. Pedagojiyi felsefesinin temel taşlarından biri haline getiren Rousseau'ya göre şüphesiz bu noktada ele alınan ahlakın, eğitimin çok önemli bir unsuru olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Rousseau

felsefesindeki en temel ayrım olan doğal insan-toplumsal yurttaş ayrımı da elbette ahlak eğitiminin temeli hususunda önem arz etmektedir. Nitekim doğal insan zaten özü gereği iyi davranışı ve maneviyatı tanımaktadır. Dolayısıyla dışarıdan aktarılan, öğretilen bir ahlak ne kadar anlam kazanacaktır? Bunun yanında toplumsallaşan insan ise özüne yabancı hale gelmiştir. Özüne yabancılaşan toplumsal insanın, toplumsallaşarak doğasından bir parça olmaktan ziyade yapaylığın ürünü gibi gözükken ahlaki kuralları bir başka güç yardımıyla mı öğrenmesi gerekmektedir? Bu noktada çalışmanın temelini oluşturacak iki sorunun varlığı ortaya çıkmaktadır: Rousseau felsefesinde ahlak, öğretilir bir olgu mudur? Yoksa ahlak, insan doğasından temellendiği için öğretilir değil midir? Literatür incelendiğinde Rousseau felsefesini ahlak ve ahlak eğitimi boyutunda ele alan çok sayıda çalışmanın var olduğu görülmüştür. Ancak bu çalışmalar ahlakın öğretilirliğine dair bir sorgulamadan ziyade, ahlak eğitiminin Rousseau tarafından nasıl ele alındığı şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu nedenle söz konusu çalışmada Rousseau felsefesinde ahlak eğitiminin imkânı, öğretilir bir mahiyette olup olmadığı sorunu ele alınacaktır.

İnsan Doğası ve Doğal İnsanın Ahlaki Unsurları

Michael de Unamuno'nun da belirttiği gibi her felsefe öncelikle bir insan felsefesi olmak zorundadır ve her felsefe doğrudan ya da dolaylı olarak bir insan felsefesi içerir. Buna göre “bir filozofta bizi kesinlikle en çok ilgilendirmesi gerekli olan insandır. [...] Ve bu somut insan, bu etten ve kemikten insan, aynı zamanda öznesi ve en önemli nesnesidir felsefenin.” (Unamuno, 1986:13) Bu açıdan her felsefe, temelinde bir insan tasavvuru barındırır. İnsan gibi karmaşık bir canlılık formunun tanımlanabilmesi ve açıklanabilmesi için yola çıkan her felsefi paradigma, içerisinde bütüncül bir yaklaşımı barındırmalıdır. İnsana dair bu çok boyutlu sorgulama Rousseau'ya göre toplumsal yaşama geçişten önceki doğal döneme ait bir sorgulama olmalıdır. Toplumsal yaşam pratiklerinin bir zorunluluk olarak insana dayatıldığı andan itibaren insana insan eli değmiş ve tür, özüne; insan, insana ve doğasına yabancılaşmıştır. Dolayısıyla modern anlamda toplumsal insan üzerinden yapılacak çok boyutlu bir değerlendirme Rousseau'ya göre insanı anlamaktan çok, Hobbes'un da yaptığı gibi onun hakkında kötücül birtakım yargılara varmaya kadar gidecektir. Bu nedenle Rousseau, insan ve doğası hakkında giriştiği sorgulamalara toplum öncesi doğal yaşamdan başlamıştır (Rousseau, 2020b:11). Bunun bir sonucu olarak felsefesini net bir ön kabulle başlatmıştır. Ona göre insan, Hobbes'un savunduğunun aksine doğası gereği kötü veya Bauman'ın savunduğunun aksine müphem bir canlı değil (Bauman, 2020:22), doğası gereği iyidir. Tanrı'nın kendisine bahsettiği ihtişamlı sadelikle dünyaya gelen ve varoluşundaki anlamı doğada ve doğasında bulan insan, bu nedenle başka bir türdeşine yahut dünyevi unsura bağımlı olmaktan çok uzaktır. İnsan doğasının gücü, kendinden ve kendisine bahsedilen doğallık dışında bir şeye bağımlı olmamasından ileri gelir (Rousseau, 2020c:100). Kendi türdeşine duyduğu ihtiyaç sınırlı olan ve bunun yanında türdeşine bağımlı olmayan doğal insan için ise şüphesiz modern anlamda bilinen insani ilişkiler ve iletişimlere gereksiz, bir başka ifadeyle doğal değil, suni olacaktır. Nitekim Rousseau'ya göre insan türdeşine, doğası gereği yalnızca türünün devamı, beslenme ve barınma gibi temel düzeydeki ilkel ihtiyaçları karşılama konusunda, günümüz normlarının çok uzağında bir formda tecelli eden bir tür ilişkisi içerisine girer. Türüyle kurduğu sınırlı ve dolaylı iletişimden ötürü doğal insan yüzünü, Tanrı'nın kendisine bahsettiği doğaya döner ve doğanın ihtişamı ile mutlu bir

yaşam sürer. Doğal insan aynı zamanda güçlü insandır (Rousseau, 2020b:51). Rousseau'nun vurgusunu yaptığı güçlülük, fiziksel değil ruhsal bir güçlülüktür. Bunun sebebi ise doğal insanın gücünün kaynağını Tanrısal olandan, bir başka ifadeyle Tanrı'nın kendisine bahsettiği doğadan almasıdır.

Sosyal ve medeni yaklaşım açısından ahlak, toplumsal yaşamın norm ve düzenini tesis etmek amacıyla ortaya çıkmış düzenli bir yapıdır (Cevizci, 2014:13). Dolayısıyla toplumsal anlamda ahlak ve ahlaki kurallar, insanın bir başka insanla ilişki kurduğu ortamlarda ve yaşam alanlarında var olabilir. Bu açıdan ele alındığında temelini yapay bir toplumsallığın reddinden alan Rousseau'nun insan doğası tasavvurunda, günümüz anlamıyla toplumsal bir ahlaki eylemden yahut kuraldan bahsetmek mümkün olmayacaktır. Çünkü doğal insan, toplumun değil doğanın kurallarına tabidir. Rousseau da günümüzdeki anlamıyla kavramsallaşan ahlakın, toplumsal bir olguya tekabül ettiğini ve bu nedenle doğal insanın ahlaki olarak değil fakat varoluşsal anlamda hem doğasını Tanrısal olandan aldığı, hem de kötü nedir bilmediği için iyi olduğunu söyler (Rousseau, 2020c:17). Bunun yanında doğal insanın ahlaksız olduğu yönünde yapılacak bir çıkarım da doğru olmayacaktır. Nitekim felsefi ve pratik anlamda ahlaki eylemlerin temeline konulan merhamet, vicdan, acıma duygusu gibi manevi değerlere, Rousseau'nun, varlığını Tanrı'nın iyiliğinden alan doğal insanı da pekâlâ sahiptir. Bu bakımdan Rousseau'nun ele aldığı anlamda ahlakın kökenlerinin, insanın doğası gereği sahip olduğu manevi değer ve yargılara uzandığı anlaşılmaktadır. Başka ifadeyle Rousseau ahlaki eylemin özünü, insan doğasının iyi unsurları üzerinde temellendirmektedir. Rousseau felsefesinde doğal ahlak, insan doğasının önemli bir unsurudur. Dolayısıyla toplumsallaşan insanın türettiği bir olgu olarak toplumsal ahlakın varlığı, doğal insanın tabi tutulacağı bir sorgulamanın konusu olmamalıdır. Bir başka ifadeyle Rousseau'nun henüz toplumsallaşmadan varlığını sürdüren doğal insanı, toplumsallaşan insanın bir zorunluluk olarak kavramsallaştırdığı toplumsal ahlakın kendisinde var olup, olmadığı hususunda yapılacak bir soruşturmanın konusu olamaz. Söz konusu soruşturma şüphesiz günümüz anlamıyla ahlakın, Rousseau'nun doğal insanının hangi manevi unsurlarında aranabileceği konusu üzerine yapılmalıdır.

Rousseau'ya göre doğal insan, özüne dönük bir canlıdır. Bu öze dönüklük ise ben merkezli bir biçimde tezahür ederken aynı zamanda insan, doğası gereği acıdan kaçınması gerektiğinin farkındadır da (Cevizci, 2020:387). Söz konusu doğal insan tasavvurunun iki temel tutkusu yahut güdüsü bulunmaktadır. Bunlardan ilki öz sevgi veya varlığını koruma isteği olan *amour de soi* iken ikincisi ise acıdan kaçınan bir varlık olarak türdeşlerinin deneyimlediği acılar karşısında duyumsadığı merhamet duygusudur (Cevizci, 2020:387). Rousseau'ya göre insanda ahlaki doğuran his de burada bahsedilen merhamet duygusundan ileri gelmektedir. Merhamet duygusu aynı zamanda doğal insanın çevresine ve çevresindeki diğer canlılara zarar vermesinin önündeki zihni ve kalbi en önemli engeldir. Hayatını basit ve içgüdüsel olarak yaşayan doğal insan, sahip olduğu merhamet duygusu vesilesiyle hem kendisinin hem de çevresindekilerin var oluşunu güvence altına alır (Cevizci, 2020:388). Merhamet duygusu görüldüğü gibi, Rousseau felsefesi için önemli bir kavramdır. Yukarıda da bahsedildiği üzere Rousseau'yu dönemin hâkim Batı düşüncesinin karşısına konumlandıran akıldan önce hissi ele alması durumu, merhamet duygusu üzerinden insanın duyarlı bir varlık oluşu ile alakalı yaptığı vurgudan ileri gelmektedir (Akan, 2016:148). Bunun yanında Rousseau'ya göre ahlakın gelişimi tarihsel olarak ele alınmalıdır. Toplumsal ahlak, insanın tarihsel anlamda geçirdiği toplumsallaşma sürecinin bir sonucu

ve bu süreci sağlıklı anlamda bir nihayete erdirmeye noktasında da bir düzenleyicisi olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla kaçınılmaz olarak ortaya çıkan toplumsal ahlak aynı zamanda doğal insanın merhametini ve öz sevgisini de içerisinde barındırmaktadır. Ancak elbette insanın tarihsel bir zorunluluk olarak geçirmek durumunda olduğu dönüşüm süreci kendisini, merhamet duygusunda da göstermiş ve doğal insana dair olan merhamet duygusu yerini toplumsallaşan insana dair bir duygu olan vicdana bırakmıştır. Vicdan duygusu Rousseau'ya göre merhametten farklı ve toplumsallaşmanın da bir sonucu olarak hem kendisinin hem de çevresindeki insanların eylemlerini iyi ya da kötü olarak nitelendirmesine olanak tanır, empati duygusunu ortaya çıkarır (Rousseau, 2020b:405). Birey, empati kurarak kendisine yapılmasını istemediği bir şeyi başkasına da yapmaz ve merhamet duygusunu toplumsallaştırarak vicdanının takipçisi olur. Bu anlamda ele alındığında görülmektedir ki vicdan, toplumsallaşan insanın bir zorunluluk olarak tabi olduğu toplumsal ahlakın ve ahlaki davranışın içsel bir ölçütü haline gelmiştir (Kahveci, 2012:209).

Rousseau'ya göre özgürlük, insan yaşamının en önemli unsurlarından biridir. O denli önemlidir ki, insanı diğer türlerden ayıran en önemli özelliği, iradi anlamda özgür oluşudur (Rousseau, 2020c:103). Özgürlükten vazgeçmek, insanlıktan ve insan haklarından vazgeçmek anlamı taşır (Cevizci, 2020, s. 416). Rousseau'nun doğal insanı, kılavuz olarak doğasını alır ve doğasının kendisine bahsettiği doğal bir özgürlük alanına sahiptir. Bu doğal özgürlük alanı bireyin, seçimlerini kendisinin belirleme gücüne sahip olduğu bir alana tekabül etmektedir (Dent, 2002:261). “O, belirlenmiş değil de özgür bir hayvandır.” (Cevizci, 2020:392). Buna karşın giderek toplumsal ve uygar hale gelen insan, aynı zamanda doğal özgürlüğünü kaybetmiştir. Bir başka ifadeyle insan, henüz doğduğu andan itibaren özgür iken toplumsallaştığı noktada zincirlere vurularak özgürlüğünü yitirmiştir (Rousseau, 2020d:4). Bu noktada Rousseau, yitirilen doğal özgürlüğün yerini toplumsal olarak şekillenen bir özgürlük ile doldurmayı amaçlamıştır. Toplumsal hale gelen özgürlük aynı zamanda ahlaki davranışın da önemli bir ölçütüdür. Zira bir davranışın ahlaki ya da gayri ahlaki olduğuna karar vermek ve verilen karar neticesinde eyleme geçmek için, insan iradesinin özgür olması gerekmektedir (O'Hagan, 1999:9). Bu manada bir özgürlüğe sahip olmayan insanın, ahlaklı veya ahlaksız olduğu yönünde bir çıkarım yapmak mümkün değildir. Toplumsal yaşam düzeninde gerçekleştirilen herhangi bir eylemin ahlakiliğinin ön koşulu budur (Cevizci, 2018b:711). Aynı durum Rousseau'nun doğal insanı için de geçerlidir ancak bu geçerlilik varlığını, salt ahlaki eylemde değil bunun yanında insana dair her eylemde korumaktadır. Nitekim Rousseau'ya göre doğal insan, doğa kanunları dışında herhangi bir kanunun, kuralın yahut insanın boyunduruğu altına girmemekte ve özgür bir yaşam sürmektedir (Rousseau, 2020c:130). İstedikini yemekte, istediği yere gitmekte, istediği gibi davranmakta özgürdür. Onu vahşileşmekten alıkoyan, çevresine ve kendine zarar vermekten imtina ettiren tek şey ise merhamet duygusudur. Merhamet duygusu, doğal bireyin türdeşlerine karşı beslediği bir duygu olmakla beraber temeline bireyin, bir başkasının duyumsadığı acıyı ve üzüntüyü hissetmesini alır.

Görüldüğü üzere özgürlük meselesi Rousseau felsefesinde önemli bir yer tutmaktadır. Rousseau, insanın toplumsallaşmasını ve bu toplumsallaşma sürecinde geçirdiği değişimleri göz önüne alarak insanın doğası gereği sahip olduğu doğal özgürlüğünün yerini, toplumsal özgürlüğe bıraktığını da belirtmiştir (Rousseau, 2020d:14). “Onun sözünü ettiği özgürlük kişinin kendi iradesine göre

davranması yerine, bir başkasının iradesine tabi olmaması anlamına gelir ve bu tür bir özgürlükte hiç kimse, bir başkasının özgürlüğünün kendisine yapmayı yasakladığı şeyi yapma hakkına sahip olamaz” (Cevizci, 2020:421). Kişinin tabi olduğu bu yeni özgürlük alanı ise temelini Toplum Sözleşmesi’nden alır. Toplumsallaşan insana dair bir olgu olarak ahlak da sınırlarını yurttaşların belirlediği ve uyacaklarına dair ant içtikleri Toplum Sözleşmesi’nden alan bir özgürlük alanına sahip olmak durumundadır. Doğallıktan toplumsallığa geçişte özgürlük, bir kavram olarak birtakım değişimlere uğrasa da varlığını korumakta ve ahlaki eylemin en temel ön koşulu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Rousseau felsefesinde ahlaki davranışın iyilik-kötülük ölçütü olan vicdan, beraberinde ancak iradi bir özgürlük taşıdığı ölçüde geçerlidir. Bunun yanında vicdanın, doğal insana dair bir duygu olan merhametten doğduğu düşünüldüğünde, ahlakın insan doğasının unsurlarından türediğini söylemek mümkündür. Bu manada ele alındığında görülmektedir ki insan yaşamı, öznenin yaşamın anlamını aradığı bir macera değildir. İnsan yaşamı; insanın doğasını tanıdığı, ona aşına olmaya çabaladığı bir serüvendir. Rousseau’ya göre insan doğası gereği güçlüyken toplumsallığın getirdiği yapaylıklar nedeniyle özüne ve doğasına yabancılaşmıştır. Bu noktada insanın doğa durumuna geri dönüşü mümkün gözükmemektedir, ancak ahlak meselesinde de görüldüğü üzere insan, toplumsallaşmanın beraberinde getirdiği zorlukların da üstesinden gelmek için ortaya bir istenç koymaktadır. Bu ise şüphesiz uygarlaşan insanın, özüne dair olanları özümsemesi ile mümkündür.

Rousseau Pedagojisinin Ahlaki Boyutu ve Ahlakın Öğretilirliği

Yukarıda bahsedildiği üzere Rousseau’ya göre insanın doğal güdülerinin yerini toplumsallığın unsurları almıştır. Doğal insan ve toplumsal yurttaş, birbirinden birçok açıdan, keskin niteliklerle ayrılmaktadır. Buna göre “doğal insan kendisi için her şeydir; sayısal birliktir, mutlak bütündür, ancak kendisiyle ya da benzeriyle ilişkisi vardır. Uygar insan ise paydaya bağlı ve değeri bütünlü, yani toplumla ilişkisi içinde olan yalnızca kesirli bir birliktir” (Rousseau, 2020b:8). Değeri kendi doğal bütünlüğü içinde anlaşılabilen, bütünlüğü ortadan kalktığında yahut sarsıldığında değerinden kaybeden uygar insan yeniden kendi bütünlüğüne dönüş yollarını aramalı, bütünü korumalıdır. Bir başka ifadeyle uygar insan, ait olduğu toplumsal kurumun sağlığını, üzerine düşen şekilde korumalıdır.

İnsanın, toplumun bir parçası olabilmesi ve parçası olduğu toplumsal yapıyı sağlıklı şekilde sürdürebilmesi ancak kaynağını kendi doğasında bulan bir ahlak ile mümkündür (Cevizci, 2018b:704). İnsanın doğal durumuna karşıt bir durum olarak ortaya çıkan toplumsallık temelini, ahlaki kurallar bütününden almaktadır. Söz konusu ahlaki kurallar toplumları toplum yapan en temel unsurlardır. Rousseau felsefesinde ahlak o denli önemlidir ki ona göre ahlak olmadan insanların bir arada yaşamaları mümkün değildir (Keohane, 1978:459). Ahlaklı bireylerden oluşan her toplum ya da ahlaki toplumsallık ise temelini eğitimden alır. Rousseau için bu noktada eğitim bir araçtır. Bu araç vasıtasıyla toplumsallaşan yurttaş ile doğal bireyin unsurları örtüşerek insanın, toplumsallığın olumsuzluklarından arındırılması hedeflenir. Rousseau, kaçınılmaz olarak toplumsallaşan insanı, toplumun bir parçası olma düsturu ile eğitirken aynı zamanda toplum yaşamı içerisindeki insanın, bir özne olarak kendi varoluşunu da kendi başına anlamlı bulmasını amaçlar (Rousseau, 2020b:8). Bu şekilde hem yurttaş var olur, hem birey. Bir başka ifadeyle devlet aygıtının bir parçası olarak çeşitli sorumlulukları olan yurttaş, aynı

zamanda kendine has davranışları, duyguları ve düşünceleri olan bir insan da olmalıdır. Eğitimin esas amacının ahlaki bir amaç olduğunu savunan (O'Hagan, 1999:80) Rousseau'ya göre bireyin yurttaşlaşmaya başlaması da eğitimin bir ürünüdür. Ancak Rousseau'ya göre bu süreç eğitimin doğal ve toplumsal mahiyeti açısından iyi planlanmış olmalıdır. Toplumsal yaşam kaçınılmaz ise, insanın eğitimi tümüyle doğal olmamalıdır. Çünkü insan, hiçbir zaman doğasının kendisine buyurduğu gibi bir hayat yaşama imkânına sahip olmayacaktır. Buna karşın eğitim, salt toplumsal yaşamın buyurgan dinamiklerini de içermemelidir. Bu, sanat, bilim ya da kültür alanında gelişmiş ancak doğasına yabancı, özüne uzak ve ahlaken problemlili insanlar yaratmaktan başka bir şey değildir (Rousseau, 2020a:11). Tüm bunların ışığında Rousseau, toplumsal yaşamın pedagojik unsurları ile doğal pedagojik unsurları uzlaştırmayı amaçlamıştır.

Pedagojik olarak toplumsal olan ile doğal olanı uzlaştırma amacı güden Rousseau, mesele eğitimin muhtevası olduğunda görece daha katı bir görüşe sahiptir. Buna göre çocuk, yaşının gerektirdiklerini öğrenmek, özümsemek ve yaşının gerektirdiği doğal niteliği fark etmek durumundadır (Rousseau, 2020b:87). Bu açıdan çocuğun iyilik ve kötülüğü henüz tanımamasının mümkün olmadığı görülecektir. Nitekim ahlak, bir olgunlaşma meselesidir. Henüz hayatının başındaki bir çocuk, iyiyi ya da kötüyü bilmeden yapar. Akılsal değil, tamamen güdüseldir. Bunun yanında bir eylemin ahlaken iyi ya da kötü oluşuna yalnızca toplumsal yaşamın bir unsuru olan işlenmiş akıl vasıtasıyla ulaşabilmektedir (Rousseau, 2020b:52). İşlenmiş akıl, bireyin doğası gereği değil fakat toplum, devlet, bir başka insan ya da düzen ile sahip olduğu ilişkiyle edinilmiş olan toplumsallaşan akıldır; bir bütün olarak eğitimin kendisidir ve temelini insanın yetkinleşebilir bir varlık oluşundan alır (Cevizci, 2020:399). Doğal insan zihninde ya da maneviyatında kendisine kötü sıfatı atfedilen eylem düşünülemede, hissedilememektedir. İyiliğin karşısına konumlanan kötülük fikri ancak bir başka insandan ya da toplumsal olandan edinilen deneyimler ve yaşantılar yoluyla insan zihninde oluşabilir. Bu açıdan ele alındığında bireydeki iyilik-kötülük zıtlığı, ancak toplumsal olanla birlikte işlenen akıl sayesinde mümkündür. İşlenmiş akıl, bireyi toplumun sağlıklı bir parçası haline getirerek doğal ahlak ile toplumsal ahlakı uzlaştırır, bir bütün olarak sosyal hayatı kuran temel faktördür. Bireyin yetkinleşebilirliği ile alakalıdır ve eğitim ile kazanılır (Rousseau, 2020c:117). Diğer bir deyişle birey, eğitim ve daha dar bir ifadeyle ahlak eğitimi vesilesiyle eriştiği işlenmiş akıl ile toplumsal anlamda ahlaklı olabilmektedir.

Rousseau'nun ahlak vurgusu beraberinde toplumsallığı da getirmektedir. Çocuğun eğitiminde gelişim evrelerini göz önüne alarak bir sistematik geliştiren Rousseau'ya göre ahlak eğitimi, çocuk henüz toplumsallaştığında ve zihni, kalbinin soyut duygularını anlamlandırabilir duruma geldiğinde başlamalıdır (Rousseau, 2020b:198). Ancak bu duruma gelene kadar çocuk ahlaken, toplumsallığın getirdiği olumsuz durumlar ve yaşantılara da hazırlanmalıdır. Buna “olumsuz eğitim” adını veren Rousseau'ya göre henüz toplumsal ve yurttaş olarak değil de bir çocuk olarak var olan bireyin, öncelikle erdemi ve gerçeği değil fakat yüreğini kötülüğe ve zihnini yanlışla karşı bağışık hale getirmesini öğrenmesi gereklidir (Rousseau, 2020b:93). Nitekim birey çocuk olarak dünyaya gelmiştir ve çocuk sahip olduğu tüm yetersizliklere rağmen masum bir canlıdır. Bu masumiyet, kişinin doğasından aldığı iyilik ve doğruluk hissiyatı ile bezenmiştir. Buna karşın çocuk, bir insan olarak kötülüğü

deneyimlememiştir ve doğası kötülüğe aşına değildir. Burada Rousseau'nun amaçladığı şey şüphesiz çocuğu, toplumsallaştığı sırada deneyimleyeceği kötülüklere aşına hale getirmektir. Bu oldukça pragmatik bir kabuldür. Henüz çocuk olan bireyi, yurttaşlığa hazırlayan ve yurttaş haline geldiğinde duygusal olarak kırılgan olmasının önüne geçen, bireye fayda sağlaması amaçlanan en temel unsurdur. Bunun yanında Rousseau için çocuğun ilerleyen süreçlerde ahlaken de gelişmesi gereklidir. Rousseau, insan doğasının temelde iyi olduğu düşüncesini ileri sürdüğünden dolayı ona göre birey, henüz dünyaya geldiğinden itibaren zaten iyilik ve doğruluk hissi ile doludur (Rousseau, 2020b:50). Bireyin ahlaklanması ve iyileştirilmesi gerekmemekte, buna karşın yalnızca bireyin doğasının unsurlarını fark etmesi sağlanmaktadır. Bir diğer ifadeyle Rousseau'ya göre bireyin doğasını keşfetme ve geliştirme süreci de ahlak eğitiminin bir parçasıdır.

Rousseau'nun ahlak eğitiminin aynı zamanda bireyde doğası gereği halihazırda mevcut olan maneviyat unsurlarını ve otonomisini geliştirmeyi amaçladığı görülmektedir (O'Hagan, 1999:16). Bu gelişim şüphesiz bireyin doğasının potansiyelini geliştirmesi ve doğal eğilimlerini bozmadan mümkün olan en saf haliyle toplumsal yaşamın unsurları ile uzlaşması anlamına gelmektedir. Nitekim Rousseau, insanın doğasının şatafatlı sadeliğine vurgu yapar ancak bu vurgu, bireyin ormanın derinliklerinde sürgün hayatı sürmesi anlamına gelmez (Schwitzgebel, 2007:156). Birey, kaçınılmaz olarak toplumun bir parçası olmak durumundadır ve varlığını korumak için yaşadığı toplumun refahına ve huzuruna katkı yapmalıdır (Rousseau, 2020d:18). Bu zorunluluk onun aynı zamanda devlet erki tarafından bir yurttaş olarak tanımlanmasını da beraberinde getirir. Rousseau'ya göre doğasının unsurlarını bilmesi, öğrenmesi ve bunları fark etmesi gereken birey aynı zamanda toplumsallaşan bir yurttaş olarak hem diğer yurttaşlarla hem de devlet ile ilişki içerisinde bir yaşam sürer. Egemen güç olan devlet ile yurttaş arasında var olan bu ilişki çerçevesini *Toplum Sözleşmesi* ile şekillendirir. Her iki unsur da birbirine karşı bazı sorumluluklara sahiptir. Egemen güç olan devlet erki, yurttaşının güvenliğinden, kamusal yaşamın özgürlüğünden, insanca bir yaşam sürebilmesinden ve varlığını gelecek nesillere aktarmasından sorumlu iken; yurttaş da egemen gücün çizdiği sınırlara saygı duymak, egemen gücün varlığını temin etmek, toplumsal kurallara tabi olmak ve gücün bir parçası olmakla mükelleftir (Rousseau, 2020d:14). Bu noktada toplumsallaşan ahlak eğitimi de diğer tüm toplumsallaşma unsurlarında olduğu gibi egemen güç ile yurttaş ortak paydada buluşmalıdır. Rousseau'nun doğal bireyi kendisine ilişkin her konuda bireysel bir erdeme ve ahlaka sahipken bununla beraber bu bireysel erdemi toplumsal ahlaka dönüştürmeli (Rousseau, 2020b:279), bireyi, bireysel erdemlerini toplumsallaştırmalı ve bunu yaparken edineceği ahlakiliğin gerektirdiği ilişkileri özümsemelidir. Bireysel erdemin, toplumsal ahlaka dönüşmesi sürecinde ise bireyin ihtiyaç duyduğu şey Rousseau'ya göre, kendisine toplumun değerlerini, doğrularını ve normlarını öğrenmesi noktasında kılavuz olacak bir rehberdir (Cevizci, 2018a:90). Söz konusu rehber, birey için bir yol gösterici ve kılavuzdur. Bununla birlikte bireye yol gösteren kılavuzun da kılavuzu vardır. Bu ise *Toplum Sözleşmesi*'dir. Nitekim kamusal yaşamda ahlaklı bireylerin var olabilmesi için bireyin, yurttaş haline gelmesi, toplumsallaşması ve bunları da eğitim süreçleri vasıtasıyla vatana faydalı şekilde gerçekleştirmesi gerekir (Rousseau, 2008b:148).

Toplumsallaşarak bireyin dışına çıkmış gibi gözükten ahlaki davranışlar ve yaşantılar ise şüphesiz birtakım bireysel unsurlar da taşır. Bireyde vücut bulur ve bireyin toplumsal yaşamında gerçekleşir. Bu

tür ahlaki eylemler Rousseau açısından toplumların oluşturdukları kamusal yaşam ile alakalıdır. Bu kamusal yaşam ise bireyin yurttaşlaşması noktasında önem arz etmektedir. Rousseau'ya göre ahlaklı, erdemli ve iyi bir yurttaşın toplumuna ve devletine hizmet etme sorumluluğu vardır. Birey ise doğasında olmayan ve kendisine yabancı bu sorumluluğu şüphesiz ancak vatanını sevmesi durumunda gönülden yerine getirecektir. Rousseau'ya göre vatan sevgisi, kamusallaşan ahlakın en önemli koşuludur (Rousseau, 2008b:144). Bu sayede birey, bireysel istemi ile genel istemi eşitlemiş olacaktır. Rousseau'ya göre kişi, bireysel istemini vatan sevgisi yoluyla genel istem üzerinden anlamlandırdığında ahlaklı hale gelmektedir (Rousseau, 2008b:143). Rousseau'nun buradaki amacı, toplumsallaşarak doğasının özüne, bireysel özgürlüğüne ve içsel iyiliğine yabancılaşan ve yurttaşlaşan bireye, iyi olabilmesi için bir amaç vermektir. Bu amaç doğrultusunda birey toplumsal bir ahlaka kavuşarak daha yüce erdemler, daha büyük amaçlar ve uğruna yaşayabileceği bir vatan sevgisi bilincine ulaşır. Rousseau bu durumu şöyle açıklar:

Sözelimi insanlara çok erken yaşlarda kendilerine sadece devletle ilişkileri açısından bakmaları, kendi yaşamlarını sadece bu ilişkinin bir parçası gibi görmeleri öğretilirse sonunda bu büyük bütünle bir anlamda özdeşleşmeyi, kendilerini vatanın bir bireyi gibi hissetmeyi, vatani her insanın kendini sevmesine benzer bir duyguyla sevmeyi, ruhlarını sürekli biçimde bu büyük amaca doğru yükseltmeyi ve böylelikle bütün kötülükleri doğuran tehlikeli koşulları yüce bir erdeme dönüştürmeyi başaracaklardır. (Rousseau, 2008b:149)

Anlaşılabileceği üzere Rousseau doğallığın karşısına Toplum Sözleşmesini, bireysel özgürlüğün karşısına toplumsal ve kamusal özgürlüğü, bireyin doğasının maksimum potansiyeline ulaşma ereğinin karşısına ise vatani ve vatan sevgisini koyarak toplumsal insanın var oluşunu anlamlandırmaya çalışmaktadır. Bu noktada bireyin bireysel olan istemini genel isteme eşitlemesi ve artık bireysel çıkarların dışına çıkarak, çıkarlarını da toplumsallaştırması durumu önemlidir. Bu durum da Rousseau'ya göre *Toplum Sözleşmesi* çerçevesinde belirlenen yasalar ile sağlanırken aynı zamanda yurttaşın toplumsal olan ahlakiliğini de sağlayan bir unsurdur. Yurttaşın tabi olduğu yasaı benimsemesi ve özümsemesi onu ahlaklı bir varlık yapmaya yetmektedir ve bundan dolayı ahlak eğitiminin temelleri, bireyin yurttaş olma yolunda attığı adımları vatana, devlete, topluma ve yasalara dayandırmaktadır. Bu tür bir ahlaklılığı sağlamak için ise şüphesiz bireye doğasını hatırlatmak yeterli olmayacaktır. Bireyin doğasında toplumsallaşmak ve iradesini genele eşitlemek gibi bir irade ya da davranış kalıbı yoktur. Ancak Rousseau'ya göre birey ancak iradesini toplumsallaştıran güç olan devleti, vatani ve yasaı benimsediği ölçüde toplumsal bir ahlak kazanacaktır. Bu ahlak, kazanılabilir bir olguya tekabül etmektedir ve yetki alanını devletin ve egemen gücün otoritesinden alan bir kamusal eğitimin aracılığıyla sağlanabilir. Bu kamusal eğitimi temellendirirken bireyin doğasının unsurları da göz önüne alınmalıdır. Nitekim özgürlük, tabiiyet ve iyi olma olguları ve durumları doğal insanın da sahip olduğu şeylerdir. Birey öznel özgürlüğe sahip ve doğasına tabi şekilde bir hayat sürerken toplumsallaştığı andan itibaren öznel özgürlüğü toplumsal, doğaya tabi oluşu kamusal ve iyiliği de ahlaklılığa dönüşmektedir. Rousseau burada bireyi yurttaşlaştırırken aynı zamanda doğası gereği sahip olduklarını da toplumsallaştırma amacı gütmektedir. Bu noktada kamusal gücün eğitim yoluyla bireye doğasında olmayan bir ahlaki yapıyı kazandırması gerekmektedir. Bu da ancak doğasını tanıyan, ahlakiliğinin temellerini orada bulabilen ve kazanımlarını özümseyen bir bireyin aynı zamanda toplumsal düzlemde doğasına karşılık gelen bir ahlaklılığı benimsemesi şeklinde tecelli edecektir.

Sonuç

Rousseau, doğa durumundan kopan ve bunun için acı çeken doğal insanı, toplumsal yaşamda mutlu, huzurlu ve manen iyi hale getirmek noktasında ahlaka büyük önem atfeder. Şüphesiz Rousseau'nun önem atfettiği bir diğer husus ise ahlakın öğretilmesi, bir başka ifadeyle eğitim ve ahlak eğitimidir. Doğal durumdan toplumsallığa geçişte özüne yabancılaşan insan, toplumsal yaşamını eğitim vasıtasıyla iyi hale getirebilmekte ve yabancılaşma sorununun önüne ancak bu şekilde geçebilmektedir. Bu da ancak eğitime, bireyin doğal unsurları ile toplumsallığın getirilerini uzlaştırma amacı yüklemekle mümkündür. Bu açıdan ele alındığında Rousseau'ya göre bireyin öznel olarak sahip olduğu doğal ahlakı ile devlet erkinin kontrolündeki toplumsal ahlakın eğitim vasıtasıyla uzlaştırılması gerekmektedir. Söz konusu uzlaşma ise bireyin yetkinleşebilme yetisi üzerinden temellenen işlenmiş akılla sağlanabilmektedir. İşlenmiş akıl ise toplumsallığın bir getirisi olarak karşımıza çıkmaktadır ve ona, eğitim ile ulaşılabilir. Eğitim, işlenmiş akıl ortaya çıkaran bir faaliyet olarak kişinin doğal ahlakı ile yurttaşın ahlakını uzlaştıran bir faktördür. Bir başka ifadeyle, işlenmiş akıl ortaya çıkaran eğitim, aynı zamanda ahlaki bir boyut kazanmaktadır ve bireyin gelişim düzeyine göre, hassasiyetle şekillenmelidir.

Bireyin toplumsallaşmasından hemen önceye denk gelen ve doğal insana en yakın ancak buna karşın güçsüzlüklerle bezenmiş ve geliştirilmesi gereken erken çocukluk dönemi, çocuğun kendini, doğasını, çevresini ve ruhunu tanıma dönemi iken söz konusu dönemdeki ahlak eğitimi bu açıdan ele alındığında bireyin özüne dönüşünü, doğasını hatırlamasını, onu tanımasını ve özümsemesini içeren bir süreçtir. Bu süreç sonunda çocuk, doğasına uygun gelen davranışları özümseyerek aynı zamanda bireysel bir erdeme, ahlaka sahip olur. Dolayısıyla bu dönemdeki ahlak eğitimi, toplumsal zeminde var olan kuralları ve yaşantıları çocuğa aktarma süreci değil fakat ahlakiliğin doğal insanın yaşantısından temellenen unsurlarına, bireyi aşına etme sürecidir. Bu dönemdeki ahlak eğitimi, çocuğa ahlaki öğreten değil fakat içerisinde ahlakın temel unsurlarının da var olduğu insan doğasını çocuğa hatırlatma amacı güden ve yabancılaşmaya yüz tutmuş bu doğayı özümsemesini sağlayan bir süreçtir. Buna karşın insan hayatı dinamik bir yolculuktur. Çocuk, zaman geçtikçe büyür ve bireylikten yurttaşlığa doğru adımlarını atar. Çocuğun bireysellikten toplumsallığa geçiş sürecine tekabül eden bu süreçte ise Rousseau'ya göre çocuğa, toplumsal yaşamda karşılaşabileceği deneyimleri tanıtmak ve çocuğu toplumsal yaşamın acı yüzüne karşı bağışık hale getirecek becerileri kazandırmak gerekmektedir. Nitekim çocuk kötülüğü bilmemekte ve doğasının öğelerine hâkim olduğundan dolayı henüz diğer insanları da kendisi gibi iyi sanmak düşüncesi içerisinde. Rousseau'ya göre bu durum, çocuk toplumsallaşınca ona zarar verecektir ve bunun önüne geçilmelidir. Rousseau da bu problemin önüne, olumsuz eğitim vasıtasıyla geçmeyi ve çocuğu toplumsal hayata, ahlaken hazırlamayı amaçlar.

Çocuk, zamanla tek başına var oluşunun anlamını bulan bir birey olmaktan ziyade var oluşunun özünü, doğasının kendisine buyurduğunun aksine bütün ile ilişkisinden almak durumundadır. Bu var oluşun mahiyetini oluşturan bütün ise şüphesiz toplumdur. Toplumun sağlıklı şekilde var oluşu, anlamını bütünden bulan insan için de oldukça önemlidir ve ahlaki bir yapı ile sağlanabilir. Bu nedenle bütün ile uyumlu, bütünün değerini benimseyen, bu değerleri ve normları kendisininmiş gibi gören - ahlaklı- bir yurttaş, Rousseau'ya göre toplumun bir parçası olmasını isteyeceği ideal insandır. Buna karşın Rousseau'ya göre insan doğasında vatan, egemen güç, devlet ve toplum denilen olgulara yer

yoktur ve dolayısıyla insan, tüm bunları salt var oluşu ile anlamlandıramamaktadır. Bu kabulden yola çıkan Rousseau ise doğal insanın sahip olduğu unsurlarla toplumsal insanın sahip olduğu değer ve normları uzlaştırmayı amaçlamıştır. Buna göre doğasını bilen bir birey, doğal özgürlüğünü, doğal iradesini, doğal iyiliğini ve doğal var oluş amacını bilecektir. Tüm bu farkında oluş ile birlikte aynı zamanda bir paydaşı olduğu ve bağlı olacağı Toplum Sözleşmesi ile tüm bu unsurların toplumsallaştığı farkındalığını da beraberinde getirir. Bir başka ifadeyle birey, yurttaş olurken kaybettiği doğal hak ve sorumlulukları, Toplum Sözleşmesi ile birlikte, bu kez bireysel değil fakat toplumsal olarak kazandığını bilmelidir. Haklarının ve sorumluluklarının toplumsallaştığını bilen yurttaş, bu şekilde yani, yasalarını ve vatanını severek ahlaklı olabilecektir. Dolayısıyla Rousseau'ya göre zaten erken çocukluk döneminde doğasının iyiliklerinin farkına varan ve özüne dönen birey, yurttaş olduğunda da bir anlaşma sonucunda bağlı olacağı yasaları ve vatanını severek, onlara bağlı kalarak ahlaklı olacaktır. Rousseau buna, toplumsal ahlak adını vermektedir ve bu ahlak formu bireye öğretilmelidir. Bir başka ifadeyle Rousseau'nun toplumsallaşan ahlakı, bireysel erdemlerin aksine bireye içkin değil dışarıdan aktarılan bir unsur iken dolayısıyla öğretilabilir bir formdadır. Bu ahlaki normları yurttaşla öğreten ise gücünü ve otoritesini devlet erkenden alan bir rehber ya da öğretmendir.

Görüldüğü üzere Rousseau'nun ahlak eğitimi, çeşitli açılardan ele alınmaktadır. Bireyi yetkinleştirirken aynı zamanda toplumsal olanla uyumlu hale getiren ahlak eğitimi, işlenmiş aklı ortaya çıkardığı için oldukça önemlidir. Bireyin/yurttaşın gelişim dönemine göre şekillenen bu ahlak eğitimi aynı zamanda kaynağını da gelişim dönemlerine göre farklı noktalardan almaktadır. Erken çocukluk döneminin ahlak eğitimi, bireye doğasının ahlaki ve iyi unsurlarını hatırlatma, özümsetme süreci olduğundan dışarıdan öğretilabilir bir yapıda değilken toplumsallaşarak bir yurttaş haline gelen bireyin ahlak eğitimi ise kaynağını işlenmiş akıldan aldığı ve vatan sevgisi, yasaya bağlılık, toplumsal normlar gibi doğallıktan uzak toplumsal ve kamusal unsurları içerisinde barındırdığı için dışarıdan öğretilabilir, daha doğru bir ifadeyle yurttaşla aktarılabilir bir durumdadır. Ancak ahlaki bir eğitim, dışarıdan öğretilabilir olup olmadığından bağımsız şekilde temelini, insanın doğal durumundan almakta ve bu duruma yakınlaşmayı amaçlamaktadır.

Kaynakça

- Akan, A. (2016). Rousseau’nun Eleştirel Ahlak Düşüncesi, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* 21, 141-60.
- Bauman, Z. (2020). *Eğitim Üzerine*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Cevizci, A. (2014). *Etik-Ahlak Felsefesi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Cevizci, A. (2018a). *Eğitim Felsefesi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Cevizci, A. (2018b). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Cevizci, A. (2020). *Aydınlanma Felsefesi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Dent, N. J. H. (2002). *Rousseau Sözlüğü*. İstanbul: Sarmal Yayınları.
- Kahveci, K. A. (2012). JJ Rousseau’da Ahlâkî Vicdan ve Değeri, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12(1), 205-13.
- Keohane, N. O. (1978). The Masterpiece of Policy in our Century: Rousseau on the Morality of the Enlightenment, *Political Theory* 6(4), 457-84.
- O’Hagan, T. (1999). *Rousseau*. London: Routledge.
- Özlem, D. (2014). *Etik-Ahlak Felsefesi*. İstanbul: Notos Kitap Yayınevi.
- Rousseau, J. J. (2008a). *Anayasa Projeleri*. İstanbul: Say Yayınları.
- Rousseau, J. J. (2008b). *Siyasal Fragmanlar-Ekonomi Politik Üzerine Söylev*. İstanbul: Say Yayınları.
- Rousseau, J. J. (2020a). *Bilimler ve Sanatlar Üstüne Söylev*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Rousseau, J. J. (2020b). *Emile*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Rousseau, J. J. (2020c). *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*. İstanbul: Say Yayınları.
- Rousseau, J. J. (2020d). *Toplum Sözleşmesi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Schwitzgebel, E. (2007). Human Nature and Moral Education in Mencius, Xunzi, Hobbes, and Rousseau, *History of Philosophy Quarterly* 2(24), 147-68.
- Unamuno, M. (1986). *Yaşamın Trajik Duygusu*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.